

САРАЗМ – ХАЗИНАИ ТИЛЛОИИ МИЛЛАТИ ТОЧИК

Ба ҷашнии 5500-солагии шаҳри бостонӣ бахшида мешавад

Мамнӯъгоҳи таърихиву бостоншиносии Саразм

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон 19 март соли 2018 дар мулоқот бо зиёиёни мамлакат пешниҳод намуданд, ки соли 2020-ум 5500-солагии Саразми бостонӣ ҳамчун маркази ташаккули маданияти кишоварзӣ, ҳунармандӣ ва шаҳрсозии тоҷикон ҷашн гирифта шавад.

Бино ба таъкиди Сарвари давлат, сарчашмаҳои таърихӣ гувоҳӣ медиҳанд, ки бозёфтҳои маданияти қадимаи халқи тоҷик ба ҳазорсолаи чоруми то мелод мансуб буда, аввалин шаҳрроху нахустин давлатҳои таърихӣ мо дар ҳамин сарзамин ба вучуд омадаанд, ки намунаи беҳтаринашон шаҳраки қадимаи Саразм мебошад.

Боиси ифтихор аст, ки дар Паёми навбатии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ — Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳифзу нигоҳдории ёдгориҳои таърихӣ миллатро ҳамчун ҷузъи таркибии сарнавишти миллати куҳанбунёд арзёбӣ намуда, онро қарзи ҳар як тоҷик дар назди таърих ва наслҳои оянда донистанд.

Пас аз Истиқлолияти давлатӣ Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ — Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба ҳифзи ёдгориҳои таърихӣ таваҷҷӯҳи хоса зоҳир намуда қайд менамоянд, ки дар шароити ҷаҳонишавӣ яке аз вазифаҳои асосии ҳар як давлат-ҳифзи асолати миллӣ, забон, фарҳанг аз ҷумла ёдгориҳои таърихӣ мебошад ва ин мӯҳтаво дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон низ муқаррар шудааст.

Маҳз бо ҳамин сабаб, Саразм, ки яке аз нахустин ёдгориҳои давраи ориёӣ ва намунаи беҳамтои ин тамаддун дар Суғд мебошад, бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти №391 аз 21 сентябри соли 2000 ҳамчун маркази ташаккули фарҳанги кишоварзӣ, ҳунармандӣ ва шаҳрсозии тоҷикон мамнӯъгоҳи таърихӣ-бостоншиносӣ эълон гардид. Баъдан бо дастгирӣ ва супориши Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон тайи солҳои 2004-2008 5 иншооти ёдгорӣ бо маблағи 1,3 млн сомонӣ болопӯш ва атрофи он бо панҷарадевор ихота карда шуд ва ҳангоми ташрифи худ ба Саразми бостонӣ солҳои 2003 ва 2005,

ба ин шаҳри қадима чунин баҳо доданд: «Саразм-ҳазинаи тиллоии таърихи халқи тоҷик мебошад».

Ин иқдоми нек ва хирадмандонаи Пешвои миллат ҳар яки моро водор менамояд, ки аз тамаддуне, ки ҳануз дар ҳазорсолаи IV-III қабл аз мелод саразмиёни бостон ба мо тоҷикон мерос гузоштаанд, баҳрабардорӣ намуда, дар ҳазорсолаи III мелодӣ аз пайи боло бурдани эътибору нуфузи иқтисодию фарҳангии Тоҷикистон дар миқёси ҷаҳон бошем.

Аҳамияти муҳими Саразмро ба назар гирифта Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон соли 2020-ро соли ҷашнгирии Саразми бостонӣ ҳамчун маркази ташаккули тамаддуни кишоварзӣ, ҳунармандӣ ва шаҳрсозии тоҷикон эълон намуданд, ки ин боз як нишонаи бузурги арҷгузорӣ ба арзишҳои таърихии миллати тоҷик мебошад.

Мамнӯъгоҳи таърихиву бостоншиносии Саразм ганҷинаи миллии мероси халқи тоҷик мебошад. 31-июли соли 2010 ёдгории Саразм дар сессияи 34-уми ЮНЕСКО, ки дар Бразилия баргузор гардид, ба фехристи Мероси фарҳанги умумибашарӣ шомил шуд.

Пешвои муаззами миллат доимо таъкид мекоранд, ки дар замони ҷаҳонишавӣ он миллате ҳувияти хешро поянда нигоҳ дошта метавонад, ки афроди он дар рӯҳияи худшиносиву меҳанпарастӣ тарбия ёфта, дар ҳифзи арзишҳои миллии саҳмгузор бошанд ва ба осори ниёгони худ арҷ гузоранд.

Пажӯҳишҳои бостоншиносӣ аз бисёр ҷиҳат тасаввуроти маъмулиро оид ба марҳилаҳои қадимтарини таърихи халқи тоҷик дигаргунӣ бахшидаанд. Дар соли 1976, замоне, ки А. Тайлонов табарҷаи мисинро ёфта, ба Осорхонаи таърихии шаҳри Панҷакент супорид, масъалаи мавҷудияти марҳилаҳои ибтидоӣ дар таърихи халқи тоҷик танҳо фарзаии баррасӣ мешуд. Имрӯз аз дидгоҳи баланди кашфиётҳои бостоншиносӣ суҳан доир ба марҳилаи қадимтарини ташаккули тамаддунҳои таърихӣ марҳилае меравад, ки ҷабҳаҳои гуногуни фаъолияти аҳолии ин маркази бузургро дар давраи ташаккулёбии тамаддуни нахустшаҳрӣ дар миёнаи ҳазорсолаи IV-охири ҳазорсолаи III то мелод нишон медиҳад.

Ёдгории бостоншиносии Саразм намунаи фаъолияти муштаракӣ экспедитсияҳои байналмилалӣ бо мактабҳои мухталифи бостоншиносии ҷаҳон буд, ки метавонад ҳама методологияҳои пажӯҳиши фарҳангҳои ҳамзамони мамолики ҳамҷавори

Тоҷикистонро ҷалб созад. Дар замони Истиқлолият ҳафриётҳои бостоншиносӣ дар мавзеи Саразм боз ҳам вусъат ёфт.

Аз соли 1984 то имрӯз бо навбат Экспедитсияҳои гуногунсоҳа тадқиқот мебаранд. Маркази миллии тадқиқоти илмии Фаронса корҳои асосиро оид ба муайянсозии ҳудудҳои бошишгоҳи, қабати маданӣ, санъати меъморӣ, намудҳои истеҳсолот, таомулҳои дафнкунӣ, банизомдарории зарфҳои сафолӣ, обёрӣ ва ғайра анҷом доданд.

Дар ҳудуди ёдгори 12 хандақи санҷишӣ ковиш гардида, 13 ҳафриёт гузаронида шудааст, ки 55%-и замини ишғолкардаи ин маркази нахустшаҳро ташкил медиҳад.

Соли 1985 олимони Осорхонаи қиёфашиносӣ ва мардумшиносии Донишгоҳи Гарварди Амрико Ф. Колва, К.К. Ламберг-Карловский низ дар Саразм корҳои тадқиқотӣ гузаронидаанд.

Пажӯҳишҳои муштараки намояндагони бостоншиносии Руссия, Фаронса, Амрико, Италия ва бостоншиносони Тоҷикистон дар тадқиқи мероси қадимтарини халқи тоҷик ҳиссаи бузург мегузоранд.

Ковишҳои бостоншиносӣ, ки аз оғози солҳои 40-и асри ХХ инҷониб дар болооби Зарафшон сурат гирифтаанд, шумораи зиёди ёдгориҳоеро ошкор сохтаанд, ки бостоншиносон ба ибтидои асри миёна, замони антиқа ва ягон ягон ба давраи биринҷӣ тааллуқ дорад.

“Бо таърихи гузаштаи халқи худ, бо шахсиятҳои бузурги аҷдодон фахр кардан хуб аст, аммо донишмандони таърихи гузаштаи Ватан, зинда кардани номи одамони бузург вазифаи ҳар яки мост” қайд кардаанд Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий — Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон.

Воқеан омӯхтани таърихи халқи тоҷик дар тарбияи ватандӯстию ватандорӣ, инсондӯстӣ, ҷаҳоншиносӣ, ҳудудгоҳию худшиносии миллий, ҳифзи истиқлолияти давлатӣ, ифтихори миллий ва арҷгузори ба анъанаҳои неки аҷдодон барои баланд бардоштани сатҳи маданияи ҷомеа нақши ниҳоят муассир дорад.

Саразм яке аз нахустин ёдгориҳои давраи ориёӣ, намунаи беҳамтои ин тамаддун дар Суғд мебошад. Ин аст, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий — Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба осори номбурдаи аҳди қадим тавачҷуҳи хоса зоҳир менамоянд ва бо пуштибонӣ аз он фармони махсусро дар бораи мамнӯъгоҳи таърихӣ эълон шудани Саразм ба имзо

расониданд. Барои бунёди ин мамнӯъгоҳ бо супориши роҳбари давлатамон 1,3 млн сомонӣ маблағ ҷудо карда шуд.

Зиёда аз 50 сол аст, ки дастаи бостоншиносон осорҳои маданияти моддӣ ва маънавии ниёгонамон – суғдиёро аз харобаҳои Панҷакенти Қадим ҷустуҷӯ доранд. Деворнигораҳои пурмазмун, муҷассамаҳо, қандакорӣҳои нафиси рӯи ҷӯбҳо, олотҳои фарҳангу рӯзгори суғдиёни Панҷакент, имрӯз шоҳиди барҷастаи гузаштагонам мебошад. Саҳнаҳои набард, муҳофизати кӯшкӯ қалъаҳо, базму бозиҳои ҳамдиёронамон, ки дар рӯи деворҳои қасру толорҳои Панҷакенти Қадим наққошӣ шуданд ифодакунандаи ғаму шодии халқамон ба шумор мераванд.

Таърихи ҷамъияти инсоният бисёр шахсиятҳои барҷастаро тарбия намудааст. Ҳар яки онҳо бо ин ё он меҳнати шуҷоатнок, бо татқиқотҳо ва кашфиётҳои нодири худ машҳур гардидаанд. Ҳаёти ҳар як шахс ин таърих аст, лекин ҳаёти олимони барҷаста ин намуна ва сарвати маънавӣ ба ҳисоб меравад.

Дар таърих номи профессор Абдуллоҷон Исҳоқов ҳамчун нахусткашшофи Саразми Бостонӣ маълум аст. Новобаста аз он, ки ҳаёти начандон дуру дароз дидааст, аммо он пур аз рангорангӣ ва сарватҳои маънавӣ буд. Дар шахсияти ин фарзанди фарзонаи миллат мо меҳр ба Ватан ва халқи худро мушоҳида мекунем, зеро маҳз ҳамин меҳру муҳаббат буд, ки ба ӯ муяссар гардид таърихи кишвари худро ба арсаи ҷаҳонӣ ошно гардонад. Фаъолияти илмии Абдуллоҷон Исҳоқов саҳифаи навро дар таърихи тоҷикон кушодааст. Ин шахсияти нақӯном умри гаронбаҳои худро барои эҳёи миллати тоҷик сарф намуда ва маҳз ба шарофати ӯ Деваштиҷу Спитамен ва алифбои суғдиёни мову гузаштагон 5500 солагии ниёгонамон ба саҳифаҳои таърих дарҷ шуд.

Тавассути хидмати бебаҳои А. Исҳоқов Панҷакенти бостонӣ шӯҳрати ҷаҳонӣ гирифт ва ба шарофати ӯ Саразми тоҷикон бо табари биринҷии худ пуле гардид, ки соҳили Шарқро бо Амрикову Фаронса пайваст.

Абдуллоҷон Исҳоқов инсони ватанпарвар меҳнаткаши асили илми бостоншиносии тоҷик буд, ки бевосита корҳои зиёдеро ба анҷом расонд. Шаҳраки Саразмро тирамоҳи соли 1976 сокини маҳалли Ашӯралӣ Тайлонов, ки якчанд ашъи қадимаро ҷамъ оварда, ба осорхонаи ба номи Абӯабдуллоҳ Рӯдакии шаҳри Панҷакент супорид, кашф намуд. Ба маконе, ки бозёфтҳо кашф ва ошкор гардидаанд

бостоншинос А.Исҳоқов роҳ пеш гирифт. Дар натиҷаи пажӯҳиши мунтазам маълум шуд, ки аз неолити миёна шурӯъ карда дар ин ҳудуд бошишгоҳи қадимӣ-кишоварзии нахустшаҳрӣ вучуд дошт. Ин ёдгорӣ дар сарҳади маҷрои болоӣ ва миёнаи рӯди Зарафшон, 15 киллометр Ғарбтар аз шаҳри Панҷакент ва 45 киллометр Шарқтар аз шаҳри Самарқанд воқеъ аст.

Тӯли фаъолияти худ А. Исҳоқов дар бисёр конфронсҳои байналмилалӣ иштирок намуда бо далелу санадҳои раднопазир собит намудааст, ки Панҷакент маркази тамаддуни кишоварзӣ, тичорат, фарҳанг ва шаҳрсозии Мовароуннаҳр аст. Умдатарин хулосаи ковишҳо ва тадқиқотҳои А. Исҳоқов буд, ки соли 1995 бостоншиносон аз давлатҳои узви созмони байналмилалӣ омада, даъвои Исҳоқовро дар ин бора, ки кишоварзӣ ва шаҳрсозии Панҷакент таърихи 5500 сола дорад, ҷонибдорӣ намуданд. Ин бузургтарин дастовард дар илми бостоншиносии тоҷик, волотарин баҳо ба мақом ва тамаддуни қадими Панҷакент аст.

Тадқиқоти илмӣ бостоншиносии ёдгории Саразм аз соли 1976 то соли 1997 таҳти роҳбарии нахустмуҳаққиқи он А.Исҳоқов сурат гирифтааст. Аз соли 1997 то имрӯз корҳои тадқиқоти илмӣ таҳти роҳбарии бостоншинос, номзоди илмҳои таърих яке аз шогирдони ӯ А.Раззоқов идома дорад.

Академик Фарҳод Раҳимӣ оид ба Саразми бостон андешаҳои худро ибраз дошта таъкид кардааст, ки Саразми бостон ҳамчун шаҳр ва маркази тамаддуни тоҷикон ифтихори миллати тоҷик аст.

Мавсуф зикр намуд, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон 19 март соли 2018 дар мулоқот бо зиёиёни мамлакат пешниҳод намуданд, ки соли 2020-ум 5500-солагии Саразми бостонӣ ҳамчун маркази ташаккули маданияти кишоварзӣ, хунармандӣ ва шаҳрсозии тоҷикон ҷашн гирифта шавад.

Барои дар сатҳи баланд таҷлил намудани ин санаи таърихӣ ҳоло таҳти раёсати Сарвазири Ҷумҳурии Тоҷикистон Қоҳир Расулзода Кумитаи тадорукот таъсис дода шуда, татбиқи нақшаи чорабиниҳои созандагӣ бунёдкорӣ дар ин мавзӯ идома дорад.

Маврид ба зикр аст, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21 сентябри соли 2001 ёдгории Саразми шаҳри Панҷакент ҳамчун Маркази ташаккули тамаддуни кишоварзӣ, хунармандӣ ва шаҳрсозии тоҷикон – «Мамнӯъгоҳи таърихиву

бостоншиносии Саразм» эълон гардида, 31 июли соли 2010 бо пешниҳоди Тоҷикистон ин ёдгории нодир аз ҷониби ЮНЕСКО ба фехристи мероси фарҳангии умумибашарӣ ворид гардид.

Бо назардошти пешниҳоди хирадмандона ва дурандешонаи Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон оид ба таҷлили 5500-солагии Саразми бостонӣ, ки 12 сентябри соли 2020 ба нақша гирифта шудааст, ташаббуси мазкур дар Конфронси кулли ЮНЕСКО (12-28 ноябри соли 2019) мавриди дастгирӣ қарор гирифта, ба рӯйхати ҷашнҳои ин созмони бонуфузи ҷаҳонӣ пазируфта шуд.

Саразм дар километри 15-уми самти ғарбии шаҳри Панҷакент ва километри 45-уми самти шарқии шаҳри Самарқанд ҷойгир шудааст. Майдони аввалаи он қариб 130 гектарро ташкил меод. Шаҳрак дар зарфи беш аз ҳазор сол ва баҳусус дар давраҳои энеолити замони дер ва асри биринҷии замони барвақт рушд ёфтааст. Ҷаҳор давраи пайдарҳамии ҳодисаҳо ҷудо карда шудаанд, ки бо назардошти таҳлилҳои радиокарбонатӣ ба тариқи зайл мебошанд: давраи I – солҳои 3500-3200 то асри мо; давраи II – солҳои 3200-2900 то асри мо; давраи III – солҳои 2900-2700 то асри мо; давраи IV – солҳои 2700-2900 то асри мо.

Асоси иқтисоди сокинони Саразмро ҳунармандии махсус ва соҳаи заминдорӣ ташкил меодааст, ки ҳам аз киштукори заминҳои обӣ ва ҳам лалмӣ иборат будааст. Аз охири ҳазораи IV сар карда, то асри мо шаҳри Саразм ба яке аз марказҳои металлургии минтақаи Осиёи Марказӣ табдил меёбад. Ба ин захираҳои бойи тилло, нуқра, мис, сурб ва рӯҳ дар кӯҳҳои болооби дарёи Зарафшон мусоидат кардааст.

Бо густариши робитаҳо дар миёнаҳои ҳазорсолаи IV то асри мо саразмиён бо марказҳои қадимаи заминдорӣ Туркманистони Ҷанубӣ, Эрон, Балучистон, Ҳиндустон ва Афғонистон ҳамкориҳои фарҳангӣ ва тиҷоратӣ ба роҳ мондаанд. Ҷамин тариқ, шаҳраки Саразм ёдгории беназире ба ҳисоб меравад, ки дар худ робитаҳои гуногуни фарҳангӣ ва муносибатҳои мардуми давраи энеолит ва давраи асри биринҷиро таҷассум кардааст.

Кашфи Саразм дар шаҳри Панҷакент яке аз дастовардҳои маъмули даҳсолаҳои охири асри XX дар илми бостоншиносии тоҷик ба ҳисоб меравад.

Бояд гуфт, ки бо дар назардошти аҳамияти бузург доштани ин макони бостонӣ 11.10.2019 дар асоси пешниҳоди Раиси кумитаи

тадорукот оид ба чашни 5500-солагии шаҳри Саразми бостонӣ, Сарвазири Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Қоҳир Расулзода, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ — Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон рамзи чашнии ин чорабиниро интихоб карданд.

Рамзи мазкур аз ҷониби иттифоқҳои рассомон ва дизайнерон омода гардида, бо иштироки мутахассисони Академияи илмҳо ва Вазорати фарҳанг дар, бахши ёрдамчии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаҳои рушди иҷтимоӣ ва робита бо ҷомеа мавриди баррасӣ қарор гирифт.

Рамзи 5500-солагии Саразми бостонӣ доирашакл мебошад ва дар он нишонаҳои кишоварзӣ, ҳунармандӣ, шаҳрдорӣ ва шаҳрсозӣ будани Саразм ишора шуда, дар ду тарафи он номи «Саразм» бо забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ҷой гардида, дар поёни он «5500» бо рақам нишон дода шудааст.

Бозёфти тиллоии дувоздахӯша, ки маҳсули ҷустуҷӯҳои охир дар Саразм мебошад, дар маркази рамз қарор дорад. Дар миёнаи ин бозёфти дувоздахбурча деворҳои қадимаи Саразм, ки аз гил сохта шудаанд, насб гардидааст. Худи ин бозёфти тиллоии дувоздахбурча бо санъати волои заргарӣ сохта шуда, рамзи Хуршед, Офтоб ва Меҳро ифода менамояд. Ҳалқаи гирди сабз ишора ба осмони кабуду беғубор буда, фазои осоиштаву сулҳу суботро таҷассум месозад. Дувоздахбурчи ин бозёфт агар таъкид ба дувоздахбурчи фалак ва ё дувоздахмоҳи сол бошад, ба шакли секунҷа овардани он рамзи нурҳои хуршеди ҳаётбахш аст.

Парастии офтоб аз ҷумлаи боварҳои ориёиён бар пирӯзии нур бар зулмот буда, мазмуни эҳёшавии Замин-модарро ифода месозад.

Таҷқиқоти бардавоми бостоншиносони ҷаҳон дар ёдгории Саразм собит сохтааст, ки яке аз оинҳои ориёиён, аз ҷумла аҳли Саразм эътиқод ба Хуршед-Офтоб-Меҳр будааст.

Ишора ва аломатҳои дигари ин рамз баёнгари бостонӣ таърихӣ будани Саразм буда, аз шухрати Тоҷикистони соҳибистиқлол дарак медиҳад.